

Kronika

Att göra busfröet till vaktmästare är mindre lyckat, skriver Per-Olof Bolander

Dödliga var de

Skolan hade två vaktmästare. Den ene var en gråsprängd gnomaktig figur som gick illa. Han ansågs vara den mindre ondskefulla av de två. Den andre var längre och yngre, fruktad och avskydd för sina oberäkneliga vredesutbrott men än mer för sin vaksamhet, en ambulering vaktpost på utkik efter betenden att beivra.

Var han åldersmässigt befann sig i den vuxenhet som för barnet kan sträcka sig från 20-årsåldern till gamlingsstadiet var ointressant, liksom om han eller hans kollega hade fru och barn. Att de skulle ha en social existens utanför skolan – som vi trots allt visste att lärarna hade – förblev en främmande tanke genom större delen av grundskolan.

Vaktmästarnas roll i skapelsen var att bevaka och tukta oss då vi inte var under lärares omedelbara uppsikt. Till lärarna uppstod undvikeligen ett mer personligt förhållande men relationen till vaktmästarna var ren och perfekt abstraktion.

Vaktmästarnas roll i skapelsen var att bevaka och tukta oss då vi inte var under lärares omedelbara uppsikt.

I dem såg vi aldrig något mer än maktens redskap och om den ena uppfattades som bättre än den andre var det bara som när soldater går åtskillnad mellan fiendens olika stridsvagnstyper: Somliga långsammare och därför att föredra, andra desto dödligare. Vaktmästarna var inte ensamma om att hålla plii på oss. (Det vill säga dem av oss som behövde hållas plii på, själv var jag generande välartad.) Även utanför skolan fanns personer som i sin yrkesroll eller på privat initiativ hoppade fram och förmanade, bannade och hötte med pekfinger när anledning gavs. Det var åren kring 1970.

Massmediat verksamma generationskamrater till mig har på grundval av sina barndomsupplevelser i den urbana övre medelklassen porträtterat eran som plägsam och förvirrande orgie i flumpedagogik och progressiv låg gå-mentalitet. Så var det säkert för dem och det vore mig fjärran att ifrågasätta deras lidande, även om det bör vara plåst på såren att deras fostran gjort dem eminent kvalificerade för en karriär i medieindustrin. Jag tror emellertid att de bara är representativa för en minoritet i storstäderna.

I en liten nordskansk stad var den sociala kontrollen och de gammaldags normerna fortfarande väl förankrade, både i och utanför skolan. Och hela den sociala kontrollens trupper, de reguljära styrkorna såväl som friskolorna, kunde agera i förvisning om att samhället stöttade dem. Vi som övervakades var också väl medvetna om att vaktmästarna och de andra besatt en äkta auktoritet, även om de ibland brukade den snällt, illvilligt och självrättfärdigt.

Nu hör jag på radion att ett bostadsbolag i ett av Göteborgs problemområden betalar boende för att röra sig utomhus på kvällstid för att rapportera och helst avskräcka från brottslighet, vandalism och busliv i allmänhet. Ekoreportern ställer med ödesmättat tonfall frågan som för varje rättänkande journalist omedelbart infinner sig: Är det inte att ge vissa i området makt över andra? Ty makten är av ondo, ett smutsigt ting som kränker allas naturliga frihet och godhet.

Samhället har bytt sida, nu är det den missförstådde ligisten som backas upp. Den sociala kontrollens konstoplar har tvångspensionerats. Många av dem var osympatiska. En del av dem var nog verkliga kryptofascister. Men de gjorde ett smutsigt jobb som någon måste göra. Vaktmästarna i min skola avlöndades för att byta packningar och bära kartonger men också för att utöva makt över oss elever. Gudskelov att det inte var tvärtom.

18 augusti 1998

PER-OLOF BOLANDER

På randen till det osägbara

En av filosofins klassiker har kommit i nyutgåva. Läs den, manar Fredrik Stjernberg.

Vad man icke kan tala om, därom måste man tuga.

Avslutningsorden i Ludwig Wittgensteins *Tractatus Logico-Philosophicus* är kanske seklets mest citerade filosofiska passage.

Filosofi

Ludwig Wittgenstein
Tractatus logico-philosophicus
Öv: Anders Wedberg
Thales bokförlag, 1998

"Jag vet inte om det är genialt, men det är definitivt tillräckligt bra för att uppfylla kraven på en doktorsavhandling i Cambridge." Så sade G E Moore, filosof och vän till både Russell och Wittgenstein, när han skulle uttala sig om *Tractatus Logico-Philosophicus*. Avhandlingen antogs och godkändes efter en informell disputation med Russell och Moore som opponenter. Moore var också den som föreslog titeln. Boken skrevs delvis i första världskrigets skyttegravar och i ett krigsfängeläger, och nu föreligger Anders Wedbergs översättning i genomgången nyutgåva från Thales.

Löste filosofins problem

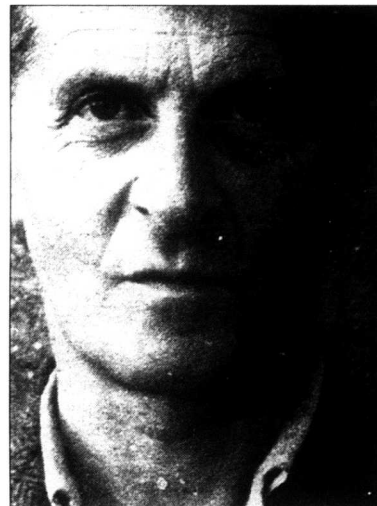
Här tänkte sig Wittgenstein att han löste alla filosofins problem och som en konsekvens av det lämnade han ämnet efter utgivningen av *Tractatus*. Det dröjde till slutet av 20-talet innan han kunde förmås att återvända till ämnet, delvis till följd av en långsam omorientering, som visade honom att det faktiskt fanns problem som inte hade blivit lösta i *Tractatus*, eller till och med saker som hade givits en felaktig behandling.

Boken är svår, det finns en oralkemlig dunkelhet i texten som inte står Herakleitos efter, och trots att den är rätt kort – motsvarande textmängd prosa kan klaras av på halvannan timme – så är det kämpigt att läsa.

Just Anders Wedberg ledde en termin ett seminarium om *Tractatus* vid Stockholms universitet. En gång i veckan samlades man för att studera texten. Deltagare berättar att man efter ett tiotal gånger, halva terminen, vände blad för första gången.

Följ hierarkin

Även om texten är svår, så finns det en del man kan göra för att förstå den bättre. Läs inte boken rakt upp och ner, sida för sida, utan följ Wittgensteins hierarkiskt ordnade system! På den översta nivån finns sju satsar, numererade med bara en siffra, 1–7. Så finns kommentarer till dessa satsar, som då får två siffror: 1.1 och så

Talade om tystnaden. Ludwig Wittgenstein (1889–1951) trodde sig lösa alla filosofins problem i *Tractatus Logico-Philosophicus*. Sent på 20-talet insåg han att han haft fel, och återvände till skrivbordet.

Foto: PRESSENS BILD

vidare. Då kan man se hur boken utvecklas, och man får ett visst grepp om vart Wittgenstein är på väg. Följer man det hierarkiska systemet och först letar rätt på de satsar som har en enda siffra får man ut ett slags kapitelrubriker, som anger vad det handlar om:

1. Världen är allt som är fallet.
2. Vad som är fallet, faktum, är att sakförhållanden består.
3. Faktas logiska bild är tanken.
4. Tanken är den meningsfulla satsen.
5. Satsen är sanningsfunktionen av elementarsatserna.
6. Sanningsfunktionens allmänna form är... [en del formler följer]
7. Varom man icke kan tala, därom måste man tuga.

Då ser man hur de centrala ämnena i *Tractatus* flätas in och utvecklas ur varandra. Världen karaktäriseras som "allt som är fallet". Detta förklaras i sin tur med hänvisning till fakta, som har en logisk bild, nämligen tanken. Tanken är den meningsfulla satsen, som är en viss funktion av mer grundläggande satsar, elementarsatser (satsar som inte innehåller några konnektiv, som "inte", "och", "eller"). Det finns sedan allmänna medel för att säga något med hjälp av sammansatta satsar, och till detta anför "sanningsfunktionen".

Om osägarhetstanken

När man på detta vis har slagit fast allt som kan sägas, så har man nått tankens, språkets och världens gränser. Det som finns utanför dessa, om det måste man tuga. Därför finns det heller inga satsar 7.1 och så vidare, sats 7 ska inte tyngas med kommentarer. Eftersom osägarhetstanken är det mest spridda och uppmärksammade elementet i *Tractatus*, så ska jag uppehålla mig vid den.

Idén är att man, genom att ange allt som kan sägas och ange det enda sätt på vilket saker och ting egentligen kan sägas, får fram

ramarna för världen. När detta väl har gjorts, så märker man att en del har förblivit utsagt. Men eftersom man angivit allt som överhuvudtaget kan sägas, så är det utsagda osägarbart och därför ska man förbigå detta med tystnad. Vad är det då som inte kan sägas?

Wittgenstein använder osägarhetstanken på flera sätt. Dels som en uppfattning inom logikens filosofi, där den betyder ungefär att ramverket för det riktiga uttryckspråket – logiken – inte kan utsägas. Härledningsreglerna kan inte anges i ord.

En annan tanke är att alla filosofiska problem ska visa sig vara lösta när man sagt allt som går att säga, och då upptäcker att de filosofiska problemen inte ens går att formulera. Filosofi är nonsens.

'Genom att ange allt som kan sägas och ange det enda sätt på vilket saker och ting egentligen kan sägas, får man fram ramarna för världen.'

En tredje tanke är att den som vet vad livet går ut på, som insett livets mening, han kommer i allmänhet att upptäcka att det inte finns så mycket att säga om denna mening:

Lösningen på livets problem märker man på att problemet försvinner. (Är icke detta skälet varför människor, för vilka livets mening efter långt tvivel blivit klar, varför dessa då icke kunde säga vari denna mening bestod.)

Det är osägarhetstanken som främst gör *Tractatus* till en så gästgiv text, som fått spridning långt utanför fackfilosofernas kretsar. Läs den som filosofi (men då är det bra att känna till bakgrunden), läs den som poesi, men framför allt: läs den.

FREDRIK STJERNBERG